

TALKOTT PARSONS VA UNING SOTSILOGIYADA TUTGAN O'RNI

Sobitov Ahliddin Sobit o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti

"Sotsiologiya" yo'nalishi talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11213145>

Annotatsiya. Mazkur maqolada yigirmanchi asrning eng ta'sirli amerikalik sotsiologi Talkott Parsons, uning sotsiologiyada tutgan o'rni, jamiyatni o'rganish nazariyasi deb nomlangan umumiy nazariyasi, ijtimoiy o'zaro ta'sir va strukturaviy-funksionalizmi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Strukturaviy-funksionalizm, funksional reallik, ijtimoiylashuv, adaptatsiya, individual harakat, institutsionalizatsiya, model o'zgaruvchilar, ta'sirchanlik, diffuziya, universalizm.

TALCOTT PARSONS AND HIS ROLE IN SOCIOLOGY

Abstract. This article discusses Talcott Parsons, the most influential American sociologist of the twentieth century, his role in sociology, his general theory called the theory of social learning, social interaction and structural-functionalism.

Keywords: Structural-functionalism, functional reality, socialization, adaptation, individual action, institutionalization, model variables, influence, diffusion, universalism.

ТАЛКОТТ ПАРСОНС И ЕГО МЕСТО В СОЦИОЛОГИИ

Аннотация. В статье рассматривается Талкотт Парсонс — самый влиятельный американский социолог XX века — его роль в социологии и его обобщающая теория называемая теорией социального научения, социального взаимодействия и структурного функционализма.

Ключевые слова: Структурнофункционализм, функциональная реальность, социализация, адаптация, индивидуальное действие, институционализация, переменные модели, влияние, диффузия, универсализм.

Yigirmanchi asrning eng taniqli amerikalik sotsiologi, funksionalizm va neo-evolyutsiya uchun beqiyos hissa qo'shgan, hayoti davomida 150 dan ortiq kitob va maqolalar chop etgan Talkott Parsons 1902-yil 13-dekabrda AQSHda tavallud topgan. Mashhur asarlari: "Ijtimoiy tadbirlar tarkibi", "Ijtimoiy tizim", "Sotsiologiya nazariyasidagi darslar", "Jamiyat: Evolyutsion va qiyosiy kuzaishlar", "Siyosat va ijtimoiy tuzilma". Parsons nazariyasi dunyoning global o'zgarishida inqilobning muhim ahamiyatini marksistik tushunishga muqobil edi. Bu olimning asarlari ko'pincha "tushunish qiyin" deb baholanadi. Biroq, murakkab dalillar va mavhum ta'riflar

orqasida Parsons nazariyasida bitta katta g'oyani kuzatish mumkin. Bu ijtimoiy voqelikning nomuvofiqligi, murakkabligi va cheksizligiga qaramay, tizimli xususiyatga ega ekanligidir. T. Parsons ilmiy sotsiologiyaning boshlanishi odamlar o'rtasidagi barcha bog'lanishlar olimlar tomonidan yagona tizim sifatida ko'rib chiqila boshlagan paytda qo'yilganligining qat'iy tarafdori edi. Jamiyat qurishga bunday yondashuvning asoschisi K. Marks edi. Ijtimoiy harakat nazariyasida Parsons yangi nazariy strukturaviy-funksional modelni qurdi. U buni o'z yozuvlarida shunday sarlavhalar ostida tasvirlagan:

- "Ijtimoiy tizim";
- "Ijtimoiy harakatning tuzilishi";
- "Ijtimoiy tizim va harakatlar nazariyasi evolyutsiyasi".

T. Parsonsning ijtimoiy harakat nazariyasining markaziy g'oyasi jamiyatning ma'lum bir holatining mavjudligi, konflikt ustidan kelishuv hukmronlik qilganda, ya'ni konsensus mavjud bo'lganligi haqidagi g'oya edi. Bu nimani anglatadi? Bu ijtimoiy harakatlar va butun ijtimoiy tizimning tashkiliylik va tartiblilikini ko'rsatadi.

Parsons nazariyasi ijtimoiy tartibni ham ko'rib chiqadi. Muallifning fikricha, u bir-biriga bog'liq bo'lgan bir qator ma'nolarni o'z ichiga oladi. Ular orasida har bir shaxsning xulq-atvorida baxtsiz hodisalar yo'q degan fikr bor. Insonning barcha harakatlarida bir-birini to'ldirish, izchillik, o'zaro bog'liqlik va demak, bashorat qilish mumkin. T. Parsons nazariyasi sintetik deyiladi. Buning sababi, u qiymat kelishuvi, individual manfaat va majburlash kabi omillarning turli kombinatsiyalariga, shuningdek, ijtimoiy tizimning inertial modellariga tayanadi.

Parsonsning ijtimoiy nazariyasida konflikt jamiyatdagi tartibsizlik va beqarorlik sababi sifatida qaraladi. Shunday qilib, muallif anomaliyalardan birini ajratib ko'rsatdi. Parsons davlatning asosiy vazifasi jamiyatni tashkil etuvchi barcha elementlar o'rtasidagi konfliktsiz turdagi munosabatlarni saqlashdan iborat deb hisoblagan.

Parsonsning harakat nazariyasi odamlarning harakatlarida mavjud bo'lgan chegaralarni ko'rib chiqadi. O'z ishida ishlagan olim unda quyidagi tushunchalardan foydalangan:

- individning xulq-atvorining biofizik asosi bo'lgan organizm;
- harakat, bu me'yoriy tartibga solingan, maqsadli va motivatsiyalangan xatti-harakatlar;
- bajaruvchi, empirik harakatlar tizimi bilan ifodalangan;
- vaziyat, bu inson uchun muhim bo'lgan tashqi dunyo zonasini bildiradi;
- o'zaro bog'liq harakatlar sodir bo'ladigan bir yoki bir necha kishi bo'lgan ijtimoiy tizim;
- vaziyatga orientatsiya, ya'ni uning shaxs uchun, uning standartlari va rejaları uchun

ahamiyati.

Parsons nazariyasida ko'rib chiqilgan jamiyat sxemasi quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

1. Ijtimoiy ob'ektlar.
2. Jismoniy narsalar. Bular guruhlar va shaxslar. Ular ijtimoiy ob'ektlar tomonidan harakatlarni amalga oshirish uchun vosita va ayni paytda shart-sharoitlardir.
3. Madaniy ob'ektlar. Bu elementlar doimiylik va muntazamlikka ega bo'lgan yaxlit tasavvurlar, belgilar, tizimlar va e'tiqod g'oyalari.

Har qanday raqam, Parsonsning fikriga ko'ra, har doim vaziyatni ularning maqsadlari va ehtiyojlari bilan bog'laydi. Bunday holda, motivatsion komponent bog'lanadi. Bu tushuntirilganhar qanday vaziyatda ham aktyorning asosiy maqsadi "mukofot" olish ekanligi.

Harakat nazariyasi uchun motiv muhim ahamiyatga ega emas. Bu holatda aktyorning tajribasini, ya'ni unga optimal ta'sirni tashkil qilish uchun vaziyatni aniqlash qobiliyatini hisobga olish ancha muhimroqdir. Bunday holda, nafaqat reaksiya kuzatilishi kerak. Aktyor vaziyatlar elementlarining xususiyatlarini hisobga olgan holda o'ziga xos kutish tizimini ishlab chiqishi kerak.

Parsons ijtimoiy sistemasi nazariyasida jamiyatda sodir bo'ladigan o'zaro bog'liqlikning ikkinchi yo'nalishi ham keng ochib berilgan. U boshqaruv va nazorat omillari ierarxiyasi bilan ifodalanadi. Ushbu yo'nalishga rioya qilgan holda, jamiyatni ko'rib chiqishga ikkita quyi tizimning o'zaro ta'siri nuqtai nazaridan yondashish mumkin. Bundan tashqari, ulardan biri energiya, ikkinchisi esa ma'lumotni o'z ichiga oladi. Bu quyi tizimlar nima? T. Parsonsning harakat nazariyasida ulardan birinchisi iqtisoddir. Axir, ijtimoiy hayotning aynan shu tomoni yuqori energiya salohiyatiga ega. Shu bilan birga, iqtisodiyotni ishlab chiqarishda ishtirok etmaydigan odamlar boshqarishi mumkin. jarayonlar, lekin ayni paytda boshqa odamlarni tashkil qilish.

Parsons Amerika sotsiologiyasidagi birinchi mashhur shaxslardan biri edi. U Garvard universiteti sotsiologiyasi (o'sha paytda ijtimoiy munosabatlar) bo'limini dunyodagi eng yuqori o'rinlardan biriga aylantirishda muhim rol o'ynagan. Uning nazariy formulalari nafaqat sotsiologiyada, balki ijtimoiy fanlar bo'ylab ham ta'sirli bo'lib, ko'pincha konservativ siyosiy mafkuralar va erkin bozor kapitalizmi bilan bog'liq edi.

REFERENCES

1. Aleksandr, J. C. 1982 yil. Sotsiologiyada nazariy mantiq. Jild Men. London: Routledge va Kegan Pol.
2. Aleksandr, J. C. 1984. "Nemis sotsiologiyasida parsonlarning tiklanishi" Sotsiologiya nazariyasi 1984. Pp. 394-412. San. Fransisko: Jossi-Bass.

3. Bolender, Ronald K. 2004. Talkott Parsons.
4. Koen, I. J. 1996. "Amaliyot va amaliyot nazariyalari" Blekuell ijtimoiy sheriklik nazariyasi. 111-142. Oksford: Blekuell.
5. Jiyanmuratova G. S. ELECTORAL MOOD OF THE YOUTH ELECTORATE OF UZBEKISTAN //ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИОННОГО ЭТАПА РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ НАУКИ. – 2019. – С. 7-9.
6. Gulnosa J. Electoral activity as factor of political socialization of youth //Бюллетень науки и практики. – 2018. – Т. 4. – №. 8. – С. 268-272.
7. Jiyanmuratova G. S. SOME ASPECTS OF UZBEKISTAN YOUTH ELECTORAL CULTURE FORMING //ISJ Theoretical & Applied Science. – 2018. – Т. 7. – №. 63. – С. 109-111.